

Problematica refugiului (1940-1945) reflectată în documente arhivistice

Daniela Bălu

1. Premise teoretice

Existența unor bogate surse istoriografice ce relevă problematici ale *ruperii forțate de habitatul tradițional* (fie că este vorba despre deportările în Siberia sau Bărăgan, despre expulzarea și exterminarea populației evreiești, ori martiriul deținuților politici), ne-a determinat să acordăm o atenție cel puțin la fel de importantă cazuisticii românilor ardeleni evacuați sau refugiați în timpul Dictatului de la Viena.

Publicațiile ce ne oferă informații aferente subiectului sunt, din păcate, reduse cantitativ, majoritatea insistând pe aspectele privind actele de teroare la care au fost supuși românii din Ardeal în perioada anilor 1940-1945. Fără a nega aceste realități dramatice, realizând chiar interpretarea lor pe baza documentelor arhivistice, le vom investiga din perspectiva climatului social și psihologic în care s-au produs, evidențiind efectele majore ce s-au repercutat asupra structurilor arhetipale și a valorilor etnice supuse unor grave anomii.

În ergonomia cercetării vom insista și pe prezentarea modului în care a fost preluată și organizată, de către Statul român, problema complexă a populației refugiate, ce s-a aflat pusă brusc în situația de a face față căutării impuse a unui nou mediu de viață. Transformările de natură psihologică au fost amplificate de dificultățile de ordin material, responsabilitatea soluționării acestor probleme revenind Statului român, confruntat cu o realitate care prin gravitatea sa necesita măsuri imperative, ce presupuneau costuri financiare substanțiale.

Reprezentând în fapt una dintre cele mai dramatice consecințe ale Dictatului de la Viena, refugiul s-a constituit într-un fenomen de largă amploare, concretizat prin mișcări masive de populație, ce au afectat profund destine individuale sau colective. În contextul subsidiar al acestor transformări de ordin fizic și spiritual, s-a consolidat singenismul¹ comunităților etnice românești, supuse manifestărilor etnocentriste ale puterii nou instaurate.

Alteritatea caracteristică comunităților plurietnice devenise criteriu de selecție etnică, susținerea unei imagogii hegemonice generând recrudescența atitudinilor rasiste și naționaliste ale autorităților maghiare, și, implicit, amplificarea pericolului anihilării și disipării valorilor identitare specifice populației românești majoritare.

Atributele constitutive ale identității etnice se manifestau implicit și prin raportarea spațială la pământul Ardealului, pentru românii ardeleni principiul teritorialității reprezentând unul din cele mai importante coduri identitare. Comprehensiunea acestei atitudini susținătoare a etnicității mijlocește, o dată în plus, aprofundarea modului de percepere, la nivelul comunităților românești, a schimbărilor ce le-au afectat drastic viața cotidiană.

Părăsirea impusă a habitatului tradițional și căutarea forțată a unui nou mediu de viață, într-un climat impropriu, alogen, pierderea coeziunii familiilor și a agoniselilor de o viață, au generat în sânul comunităților românești drame existențiale, amplificate de vexațiunile la care au fost supuse, singura lor culpă fiind aceea că s-au născut români și nu doreau altceva decât să-și păstreze propria identitate.

¹ Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie. Terminologie. Personalități*, Ed. Albatros, București, 1979, termenul definește "sentimentul de solidaritate socială între membri unui grup sau comunități entice, în împrejurări care pun în pericol însăși existența grupului sau comunității".

Importanța acestui deziderat, în condițiile impunerii unei diferențieri etnice discriminatorii la care erau supuși românii ardeleni, poate fi susținută și motivată inclusiv din perspectiva esențialistă, ce postulează importanța codurilor identitare: *cultura unei etnii este văzută ca rezultatul unui ansamblu de caracteristici și valori fundamentale (mărci culturale), care s-au păstrat de-a lungul istoriei și care sunt considerate ca o moștenire a respectivei comunități*².

Amenințarea pierderii acestei moșteniri, incumbând pericolul destrucurării arhetipilor, prin acutizarea tensiunilor sociale, uneori extrem de violente, și prin persuasiunile generatoare de permutări la nivelul structurilor etnice tradiționale, au determinat, din partea populației românești, reacții firești de apărare și susținere a cauzei naționale. Acțiunile desfășurate sub imperiul diverselor amenințări își complinesc semnificația și rezultatul, în accepțiunea ce confirmă etiologia fenomenului: *“lupta pentru păstrarea identității este justificată de frica pierderii identității etnice”*³.

Atitudinea identitară a românilor rămași pe teritoriul Ardealului aflat sub autoritatea Ungariei a fost deseori sancționată de autoritățile maghiare, inclusiv prin măsuri represive extreme. Cei rămași în Ardeal trebuiau să facă față unor avataruri a căror agresivitate era, firesc, impenetrabilă.

Atitudinile lor sunt, inițial, greu identificabile, dar perceptibilitatea exteriorității trebuie tratată în contextul politic ostil în care ele s-au produs, greu de exteriorizat și manifestat într-un regim politic restrictiv sau torționar. Nu trebuie neglijat aspectul angoaselor ce se creează în situații oprimate și lipsite de libertatea exprimării, într-un cadru social în care *rețeaua relațiilor de putere produc și legitimează ordinea socială, caracterizată prin inegalități de toate felurile*⁴.

Adaptabilitatea la aceste noi cadre mentalitare și acutizarea negativă a diferențelor social-etnice dintre români și maghiari s-a dovedit a fi, în unele cazuri, imposibil de acceptat la nivelul percepției individuale. Drept consecință, singura oportunitate salvatoare era cea a refugiului în România, soluție la care a apelat cu preponderență clasa socială intelectuală, aflată în imposibilitatea de a-și păstra un status demn, neumilitor. Profesori, preoți, avocați, funcționari publici, medici, cadre militare, au fost supuși cu toții unor măsuri represive drastice, începând cu omoruri, maltratări, umiliri, și continuând cu pierderea locurilor de muncă sau cu impunerea de a renunța la propria credință și de a trece la confesiuni specifice etnicilor maghiari.

Interzicerea de a vorbi sau studia în limba maternă i-a determinat pe mulți tineri români să se refugieze în România, aflându-se în fața unei situații dramatice, ce presupunea părăsirea familiei și a locurilor natale.

Actele de persuasiune, exercitate inclusiv prin inculcarea cu malversațiune a conceptului de superioritate etnică maghiară, în detrimentul celei românești, au fost frecvent susținute de atitudini violente. *“Este un mare truism să spunem că efectul persuasiunii depinde de forța, de tăria argumentelor”*⁵, ocurența violenței transgresând, și în cazuistica cercetată de noi, cele mai nebanuite fațete ale agresiunii și faptelor reprobabile.

Implicațiile psiho-afective ale refugiului se alătură celor de ordin fizic și material, manifestându-se într-o sincronie polivalentă dar unitară, precum și prin actul redefinirii eului, într-un context nou, acceptat sau tolerat doar prin forța împrejurărilor, cu mutații semnificative inerente în structura cadrelor mentalitare.

² www.intercultural.ro (Institutul Interculturalității Timișoara).

³ www.intercultural.ro

⁴ E. Magyari-Vincze, *Introducerea perspectivei de gen în analiza etnicității*, în *Dilema Europei Centrale: conviețuire sau coexistență*, Editat de Complexul Muzeal Arad, 2004, p.157.

⁵ P. Iluț, *Valori, atitudini și comportamente sociale*, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 54.

2. Surse arhivistice.

Spectrul abordat se reliefează prin heteroclimul informațiilor arhivistice a căror compulsație articulează caracteristicile specifice regimurilor dictatoriale și discriminatorii etnic, precum și configurarea atitudinilor sau măsurilor întreprinse în scopul acordării sprijinului necesar persoanelor aflate în postura ingrată de a-și părăsi locurile natale, familiile, și de a se refugia în România.

Modalitățile prin care Guvernul român a susținut populația evacuată sau refugiată din Ardealul de Nord, sunt evidențiate și în conținutul documentelor ce compun două fonduri arhivistice aflate la Direcția Generală a Arhivelor Statului București:

- Fond Ministerul Afacerilor de Interne, Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților din Nordul Transilvaniei, Nr. 1510.
- Fond Ministerul Afacerilor Externe, Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord, Nr. 1502.

Cele două fonduri arhivistice oferă informații despre activitatea Comisariatului General al Refugiaților, înființat cu scopul sprijinirii persoanelor evacuate și refugiate, Fondul Nr. 1502 cuprinzând și *“fișele refugiaților, cu samavolniciile comise de trupele maghiare în nordul Transilvaniei, în perioada septembrie 1940-1943, fișe ordonate pe județe, iar în cadrul județelor strict alfabetic, după numele persoanelor care au avut de suferit”*⁶.

Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților din Nordul Transilvaniei a fost organizat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, prin Legea nr. 837 din 18.11.1942, cu modificările ulterioare (dar a funcționat din 1940 în cadrul prefecturilor din județele în care au fost plasați refugiații), iar prin Legea nr. 446 din 4 septembrie 1944 a fost trecut în subordinea Ministerului Afacerilor Interne.

Comisariatul General a preluat și atribuțiile Comisariatului General al refugiaților din Basarabia și Bucovina creat în 1940. Prin Legea din 4 aprilie 1946 Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților a fost desființat cu data de 31 martie 1946, iar pentru lichidarea operațiunilor acestuia s-a creat cu începere de la 1 aprilie 1946, Servicul Special pentru Asistența Refugiaților, din cadrul Ministerului Afacerilor Interne.

Misiunea Comisariatului General a fost aceea de a acorda asistența materială (inclusiv financiară) evacuaților și refugiaților din Moldova, Basarabia, Bucovina de Nord și Transilvania de Nord, plasarea lor în diferite localități, cazarea în cămine, încadrarea în servicii etc.

Pentru asistența refugiaților și evacuaților s-au pus la dispoziție fonduri speciale, care au fost gestionate de către Consiliile de Patronaj ale Operelor Sociale Județene și locale, precum și de către Birourile Refugiaților de pe lângă Prefecturile de județe.

Documentele celor două fonduri, încadrate în perioada anilor 1940-1946, sunt fișate cronologic și conțin ca gen de acte: decizii, ordine, dispoziții, instrucțiuni, rapoarte, referate, tabele nominale, state de plată, borderouri, procese verbale, cereri ale refugiaților, corespondență cu diferite prefecturi și primării etc.

Din studierea documentelor aparținând acestor fonduri se evidențiază, ca problematică și conținut, actele care reflectă realizările majore ale Comisariatului: preocuparea pe plan general, județean și local de a se acorda ajutoare de evacuare, întreținere și cazare a refugiaților și evacuaților din nordul Transilvaniei și estul țării; organizarea de carantine, amenajarea de localuri pentru elevi și studenți; repartizarea evacuaților pe raza teritorială a diferitelor județe din țară; probleme de personal în cadrul Comisariatului General (angajări, transferări, avansări, destituiri etc.); crearea de comisii

⁶ Arhivele Naționale București, fond *Ministerul Afacerilor Externe. Comisariatul General al Refugiaților*, dosar nr. 1/1940, f.3.

consultative pe lângă Comisariatul general; - acordarea de burse și ajutoare elevilor și studenților refugiați.

3. Structura organizatorică a Comisariatului General al Refugiaților din Transilvania de Nord.

Pentru o cât mai eficace ajutorare a refugiaților, la 20 septembrie 1940 guvernul a înființat „*Comisariatul General al Refugiaților din Transilvania de Nord*”, ce funcționa sub forma unor birouri în cadrul prefecturilor, oferindu-i inițial un credit de 50 milioane lei.

Comisariatul a fost structurat în două organizații:

- organizația centrală;
- organizația exterioară.

Organizația centrală a fost alcătuită și ea în două subdiviziuni și anume:

I. Direcția evidenței și asistenței care cuprindea: serviciul evidenței și a fișierului central; serviciul asistenței; serviciul contencios: secția școlară, secția medicală și secția militară.

II. Direcția administrativă, contabilitate și personal.

Comisariatul General colabora în exterior cu birourile refugiaților de pe lângă Prefecturile de județe, precum și cu comitetele de doamne ce desfășurau o activitate de voluntariat în cadrul acestor birouri.

Anticipând acțiunea guvernului României, dar mai ales aflându-se în situația de a face față numărului mare de refugiați, în ziua de 4 septembrie 1940, Rezidența Regală a ținutului Someș, de comun acord cu Rezidența Regală a ținutului Mureș, au numit în funcția de comisar pentru primirea și plasarea refugiaților pe dl. dr. Sebastian Bornemisa, fost ministru și primar al Clujului. Acestuia i s-a încredințat misiunea de a pune bazele primelor birouri de înregistrare și primire a persoanelor evacuate și refugiate, ce și-au desfășurat activitatea la Turda. Eforturile deosebite depuse de dl. S. Bornemisa s-au concretizat prin: eliberarea dovezilor de refugiați, înființarea cantinelor pentru nevoiași, repartizarea locuințelor, transportul refugiaților, plasarea autorităților evacuate din localitățile Ardealului ocupat, refugiate la Turda.

În răstimpul celor 15 zile de evacuare a teritoriului din nordul Transilvaniei, guvernul român a pus la dispoziția populației civile toate mijloacele de locomoție necesare refugiuului: trenuri, autobuze, mașini etc. În baza adeverințelor eliberate de autoritățile locale, întreg transportul refugiaților s-a făcut gratuit.

La 20 septembrie 1940, dată în care guvernul român a înființat Comisariatul Refugiaților din Transilvania de Nord, subordonat inițial Ministerului Economiei Naționale, a fost numit comisar general dl. dr. Ilie Colhon, avocat în Alba-Iulia. Misiunea sa a fost aceea de a realiza cea dintâi organizare a Comisariatului, a dat refugiaților primele ajutoare financiare, i-a sprijinit în vederea obținerii noilor locuri de muncă, a repartizat elevii și studenții, a militat pentru apărarea drepturilor populației refugiate.

În 1941 director general al Comisariatului a fost numit dl. dr. Gheorghe Munteanu care a întregit opera de asistență începută de dl. dr. Ilie Colhon, perfectând organizarea și activitatea serviciilor Comisariatului, trecut în subordonarea Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului, sub autoritatea directă a Președinției Consiliului de Miniștri.

La finele anului 1942 Comisariatul General al Refugiaților din Transilvania de Nord a fost transferat în subordinea Ministerului de Externe, alături de problemele de asistență fiindu-i încredințate și sarcini pentru rezolvarea unor importante probleme politice. Comisar general a fost numit dl. prof. Grigore Forțu.

În februarie 1944, în funcția de comisar general al refugiaților din Ardealul de Nord a fost numit dl. dr. Leon Scridon, fost ministru. *“Activ, veșnic preocupat de problemele refugiaților, adânc cunoscător al tuturor necazurilor lor, energic și cu mult tact, dl. dr. Leon Scridon, refugiat din româneasca regiune a Năsăudului, nu a precupețit nici o osteneală pentru ducerea la îndeplinire a grelei misiuni încredințate”*⁷.

La 1 septembrie 1944, Comisariatul general al refugiaților a fost încredințat domnului dr. Romul Pop, avocat, expulzat din Oradea. *“Numirea d-lui dr. Romul Pop în fruntea Comisariatului general al refugiaților a fost primită de toți pribegii din Ardealul de Nord cu multă însuflețire. D-sa este cunoscut ca un neobosit și înflăcărat luptător pentru sfânta și dreapta cauză a Ardealului cutropit, precum și ca un dârz luptător pentru apărarea drepturilor sutelor de mii de refugiați”*⁸

Alături de importante probleme de asistență oferită populației, Comisariatul General și-a intensificat activitatea în ultimii ani, ca urmare a solicitării directe adresată de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. Realitățile dramatice ale refugiului au impus necesitatea întocmirii unei documentații scrise relevante, ce presupunea:

- luarea de declarații cât mai amănunțite noilor refugiați;
- adunarea unui material cât mai bine documentat, care să nu poată fi tăgăduit de nimeni;
- strângerea fotografiilor din care puteau fi constatate cruzimile comise de asupritori și starea jalnică în care s-au refugiat familiile românești;
- evidența sentințelor judecătorești date în Ardealul de Nord, în flagrantă contradicție cu principiile de drept;
- strângerea documentelor privitoare la punerea de către unguri a românilor din Ardealul de Nord în imposibilitatea de a-și câștiga existența, la situația învățământului, cultului și a limbii române, la politica de deznăționalizare, la politica ungară referitoare la instituțiile culturale și economice românești etc.

3.a. Fișierul Central al Comisariatului

Din structura organizatorică a Comisariatului General al Refugiaților din Transilvania de Nord, o importanță deosebită a avut-o serviciul fișierului central, unde au fost înscrise persoanele refugiate. Fișele au fost prevăzute cu fotografii și indicau detaliat situația personală și familială a fiecărui refugiat.

În fișierul central au fost înregistrați numai acei refugiați care au putut dovedi pe bază de acte că, la 30 august 1940, aveau domiciliul în Ardealul ocupat.

În perioada 20 septembrie 1940 – 1 decembrie 1943, în fișierul central al Comisariatului au fost înregistrați 218.927 refugiați, cifră a cărei structurare a fost departajată pe următoarele criterii ⁹:

După anul și luna refugiului:

Luna	1940	1941	1942	1943
Ianuarie	-	7.378	1.134	1.432
Februarie	-	6.487	1.501	3.097
Martie	-	3.711	3.050	2.375
Aprilie	-	2.846	4.212	2.960

⁷ A. Bran, *Lupte și jertfe pentru Ardeal*, Ed. Tribuna, Brașov, 1944, p.128.

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*, p.117 - 119.

Mai	-	1.767	9.111	1.879
Iunie	-	1.108	5.603	1.607
Iulie	-	876	24.355	1.667
August	-	1.123	16.914	1.632
Septembrie	7.691	1.722	3.562	1.378
Octombrie	30.078	2.633	2.292	1.278
Noiembrie	30.989	4.056	1.410	1.189
Decembrie	19.829	1.725	1.070	-
Total	88.587	35.432	74.214	20.494

După vârstă

Sub 16 ani	48.314
Între 16 și 20 ani	32.686
Între 21 și 40 ani	93.846
Între 41 și 55 ani	29.257
Peste 55 ani și nedeclarați	14.824

După profesii

1.Femei casnice	48.612
2.Țărani	30.740
3.Alți întreținuți	29.921
4.Studenți și elevi	24.083
5.Lucrători	21.971
6.Funcționari publici	20.074
7.Meseriași	12.646
8.Alte profesii și nedeclarați	9.702
9.Profesori și învățători	5.429
10.Servitori	4.638
11.Funcționari particulari	4.256
12. Comercianți-industriași	2.317
13.Preoți	1.254
14.Profesii libere	1.027
15.Avocați	949
16.Medici	741
17.Ingineri	547

După locul nașterii:

din Transilvania de Nord	190.089;
din restul țării	27.970;
din alte țări	868.

Din aceștia 106.375 erau capi de familie.

De la 1 decembrie 1943 până la 1 februarie 1944, s-au mai refugiat un număr de 1.924 români, dintre care 913 în luna decembrie 1943, iar 1.011 în luna ianuarie 1944”.

Aceste date reflectă faptul că „și-au părăsit vetrele strămoșești, de la 30 august 1940 – 1 februarie 1944, un număr de 220.851 români care împărțiți pe județele de unde s-au refugiat, ne dau următoarele cifre:

Județul	1940	1941	1942	1943	1944	Total
Bihor	18.594	6.631	8.258	2.281	112	35.876

Ciuc	1.593	355	3.294	810	50	5.906
Cluj	28.311	8.180	14.601	4.259	308	55.659
Maramureș	2.346	1.237	2.317	782	27	6.709
Mureș	7.705	2.343	8.948	3.547	150	22.693
Năsăud	2.795	1.274	4.789	1.691	61	10.610
Odorhei	1.012	218	755	200	8	2.193
Sălaj	11.306	5.565	10.216	2.537	110	29.734
Satu Mare	6.822	4.169	5.635	1.485	64	18.170
Someș	5.599	4.589	12.086	3.098	84	25.456
Târnave	167	34	272	50	3	526
Trei-Scaune	2.537	837	3.243	668	34	7.319

Cei mai mulți refugiați s-au stabilit în următoarele centre: București 32.000-35.000; Turda 31.500; Brașov 15.700; Timișoara 11.100; Sibiu 8.400; Alba-Iulia 6.800; Beiuș 6.300; Deva 5.900; Vatra-Dornei 3.300; Piatra-Neamț 3.400.

La numărul de 220.851, mai trebuie adăugat un număr de 10 mii refugiați de la 1 februarie – 23 august 1944, precum și cca. 70.000 – 80.000 refugiați, care din diferite motive n-au trecut pe la control și fișierul central al Comisariatului, precum și 200.000 de români, care la pronunțarea sentinței de arbitraj de la Viena se găseau în alte țări, dar care aveau bunuri și familii în Ardealul de Nord.

Deci numărul total al românilor din Ardealul de Nord, care s-au găsit pe teritoriul României în ziua de 23 August 1944, când a început lupta pentru eliberarea Ardealului de Nord, s-a ridicat la peste 500.000¹⁰.

În conformitate cu *adresa nr. 6484/31. oct. 1940* emisă de Ministerul Economiei Naționale - Comisariatul General pentru Asistența populației evacuate: *“în Țară, calculând după suflete trebuie să avem peste 100.000 de refugiați. Evidența refugiaților s-a ținut inițial pe bază de carnete, în care erau trecute, în unele familii întregă, iar în alte cazuri fiecare membru al familiei își scotea un carnet separat”*¹¹ (vezi Anexa 1).

Oficiul de plasare din cadrul Comisariatului general al Refugiaților, întocmea la data de 25 noiembrie 1940 un Raport către *Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român*, prezentându-i situația plasării populației refugiate, atenționând concomitent asupra diferențelor dintre numărul real al refugiaților și numărul mult mai mic recunoscut de oficialitățile ungare:

“...Ardeleni sunt cca. 70.000, plus 30.000 funcționari, în total cca. 100.000 suflete. Astăzi se mai găsesc neplasați maximum 2-3.000 suflete, majoritatea bătrâni și femei...Deci totalul refugiaților aflați astăzi în țară ar fi:

*cca. 70.000 Basarabeni și Bucovineni
100.000 Ardeleni
120.000 Dobrogeni
TOTAL 290.000.*

*Este foarte interesant de reținut că, la 24 Noiembrie a.c., obținând statistica ungară, în ea se arată numai 1.005 <expulzați> și un total de 21.000 români plecați din proprie inițiativă din Ardeal, deci sunt de așteptat dificultăți serioase”*¹².

¹⁰ *Ibidem*, p.117-119.

¹¹ Arhivele Naționale București, fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr. 282/1940, f.2, 3.

¹² *Loc. cit.*, dosar nr. 282/1940, f.24.

4. Asociația Românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat prin verdictul de la Viena.

Complininind activitatea desfășurată de Comisariatul General al Refugiaților din Transilvania de Nord, *pentru strângerea în bloc a tuturor refugiaților și pentru unitatea lor desăvârșită*, a fost înființată „Asociația Românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat prin verdictul de la Viena”, inițiativa aparținând unui comitet ce l-a avut în frunte pe dl. dr. Anton Ionel Mureșeanu, directorul ziarului „Ardealul”.

Asociația, al cărei sediu se afla la București, a funcționat în baza ordinului Ministerului Afacerilor Interne Nr. 4950, din 4 decembrie 1940, și a jucat un rol deosebit de important în susținerea drepturilor și intereselor românilor ardeleni.

Scopul *Asociației*, în conformitate cu Articolul 2 al Statutului său de funcționare, a fost următorul:

„Strângerea refugiaților și expulzaților într-un bloc inițial care să activeze pentru refacerea țării și înfăptuirea dreptății neamului românesc;

Cimentarea sentimentului de solidaritate națională într-o colaborare frățească, sădind în refugiați și expulzați spiritul de încredere, jertfă, patriotism integral;

Combaterea spiritului defetist și de desolidarizare de marile comandamente naționale prin stigmatizarea publică a acelor români care au lucrat conștient împotriva intereselor permanente ale neamului;

Propaganda națională scrisă și orală pentru afirmarea drepturilor imprescriptibile ale neamului românesc, la refacerea unității sale naționale și în special afirmarea drepturilor românești asupra Transilvaniei de Nord;

Sprijinirea morală a refugiaților și expulzaților și susținerea intereselor lor în fața autorităților pentru o cât mai dreaptă soluționare a tuturor problemelor care-i interesează;

Asistența gratuită juridică și medicală a celor lipsiți de mijloace;

Organizarea și coordonarea tuturor mijloacelor de apărare pentru afirmarea și asigurarea provizorie a drepturilor de proprietate și liberă dispoziție asupra întregului avut rămas în teritoriul cedat;

Pentru despăgubirea justă și integrală a tuturor pagubelor suferite și redobândirea averilor confiscate până la reîntregirea frontierelor pierdute;

Facerea cuvenitelor demersuri ca Statul Român, să recunoască românilor refugiați și expulzați dreptul de indiscutabilă preferință la darea în exploatare și în proprietate atât a bunurilor răscumpărate de la foștii cetățeni germani repatriați, cât și a celor trecute prin expropriere în patrimoniul Statului și aceasta drept echivalent pentru toate jertfele lor materiale și supliciile morale”¹³.

Comitetul Central al Asociației avea în componență personalități ale epocii, susținătoare ale dezideratelor românilor ardeleni: *“Președinți de onoare: I. P. S. S. Mitropolit dr. Nicolae Bălan; I. P. S. S. Mitropolit dr. Traian Ferenciu; Iuliu Maniu, fost prim-ministru, președintele Partidului Național-Țărănesc; Constantin I. C. Brătianu, președintele Partidului Național-Liberal; Profesor Gh. Brătianu; Profesor A. C. Cuza; Aurel Bilțiu, memorandist.*

Președinte: dr. Dumitru Nacu, fost prefect; vicepreședinți: dr. Sebastian Bornemisa, fost ministru și primar al Clujului; dr. Ioan Olteanu, fost prefect, avocat; dr. Adam Popa, avocat; dr. Valer Moldovan, avocat, prefect de Cluj; dr. Romul Pop, ministru subsecretar de stat, comisarul general al refugiaților; Cornel Coposu, ziarist.

Secretar general: dr. Anton Ionel Mureșeanu, directorul ziarului „Ardealul”.

¹³ A. Bran, *op.cit.*, p. 133-134.

Secretari: Dr. Ioan Costin, dr. Ionel Ciobanu, dr. Emil Marincea și dr. Ioan Morodan, avocați.

Jurisconsult: dr. Emil Ghilezan, avocat, fost ministru subsecretar de Stat.

Censori: dr. Iuliu Tătaru și Stanciu I. Stanciu; Censori supleanți: dr. Andrei Măgureanu și Nicolae Coroianu.

Comitetul: Iustin Ilieșiu, profesor și scriitor; dr. Dumitru Manu, prof. univ.; dr. Leon Scridon, avocat, fost ministru și comisar general al refugiaților; dr. Ghiță Pop, fost ministru; dr. Ilie Lazăr, fost deputat; dr. Leonida Pop, medic; dr. Aurel Ghițiu, avocat; Emil Giurgiuca, profesor; dr. Titus Mălai, canonic; dr. Gabor Laurean, avocat, fost primar și deputat; dr. Dionisie Pop, avocat; dr. Augustin Chirilă, avocat; dr. Emil Dandea, fost primar; Maior Teofil Braicu; dr. Romulus Fersigan, avocat; dr. Iosif Popp, abate de Sâniob; Ion Bârlea, profesor; dr. Domșa Iulian, avocat; dr. Pușcariu Constantin, avocat; dr. Aurel Mărgineanu, avocat; Vasile Petrișor, director de întreprindere; dr. Alexe Manea, avocat; Gherasim Pinte, director de minister; Ciplea Vasile, profesor; Greabu Liviu, profesor; Titus Dan, funcționar; dr. Nicolae Zigre, fost ministru; Atanasie Motogna, ziarist¹⁴.

Cu scopul de a sprijini îndeaproape refugiații, *Asociația* a înființat 37 de filiale în județele și localitățile în care aceștia se stabiliseră:

Filiala Alba
Filiala Argeș
Filiala Arad
Filiala Bacău
Filiala Beiuș
Filiala Brașov
Filiala Brad
Filiala Brăila
Filiala Buzău
Filiala Caraș
Filiala Câmpulung
Filiala Cluj-Turda
Filiala Constanța
Filiala Covurlui
Filiala Dâmbovița
Filiala Deva
Filiala Dolj
Filiala Făgăraș
Filiala Gorj
Filiala Tîrgu Jiu
Filiala Hunedoara
Filiala Iași
Filiala Iernut
Filiala Întorsura Buzăului
Filiala Lugoj-Severin
Filiala Lupeni-Hunedoara
Filiala Neamț
Filiala Orăștie
Filiala Prahova
Filiala Petroșani

¹⁴ *Ibidem*, p. 135.

Filiala Sibiu
Filiala Slatina – Olt
Filiala Târnava – Mică
Filiala Timiș Torontal
Filiala Tîrgu Ocna
Filiala Vatra-Dornei
Filiala Zlatna

Am insistat pe inserarea filialelor *Asociației* tocmai pentru a evidenția aria teritorială deosebit de largă pe cuprinsul căreia s-au refugiat românii ardeleni.

Fervoarea eforturilor depuse de *Asociație* a fost expusă și în *Raportul trimestrial adresat Șefului Marelui Stat Major Ungar*, semnat de atașatul militar care, prezentând starea generală de spirit din România, consemna: "...la ținerea mereu la suprafață a problemei Ardealului, ...contribuie efectiv refugiații și expulzații. Au înființat și o asociație, a cărei președinție de onoare a acceptat-o Mareșalul Antonescu. El a făcut aceasta cu atât mai mult că, declarațiile sale de până acum în legătură cu Ardealul, au mai sporit recent cu altele noi. Toate acestea par a face dovada că Ardealul de Nord, pentru el este o declarațiune de inimă.

Cele două declarații mai importante sunt următoarele:

De mai multe ori a declarat că < sângele român curge pe frontul de răsărit nu numai pentru înfrângerea bolșevismului, ci în interesul răzbunării tuturor umilințelor românilor >.

În cartea de aur a spitalului militar din Cotroceni a scris următoarele: <Nu vreau să mor și nu voi muri până ce nu voi întregi și ultima brazdă română ultragiată. De altfel, de la Odessa mă voi întoarce nu prin Cernăuți, ci prin Maramureș spre Cluj>”¹⁵.

Intensitatea cu care *Asociația* a militat în vederea ajutorării și obținerii cât mai multor drepturi pentru românii refugiați, se evidențiază și în numărul mare de memorii trimise diferitelor instituții ale Statului, inclusiv generalului Ion Antonescu și vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. Aceste memorii reflectau, în fond, realitatea situației cu care se confruntau refugiații, odată ajunși la locul de refugiu, nevoiți să ia viața de la capăt, “cu mâinile goale”.

Prin *Memoriul* din 9.IV.1941 adresat Președinției Consiliului de Miniștri, *Asociația românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat*, solicita, în cele 29 de puncte, următoarele:

“1/.Primirea în audiență a unei delegații pentru susținerea verbală a memoriului;

2/.Reexaminarea situației refugiaților ardeleni a căror existență – lăsată în grija Comisariatului General respectiv, insuficient ca organizare și activitate – este dintre cele mai grele;

3/.Colonizarea țăranilor ardeleni;

4/.Vinderea și arendarea proprietăților evreiești expropriate, agricultorilor ardeleni refugiați, recunoscuți ca pricepuți gospodari și proprietari cari au pierdut proprietăți agricole însemnate;

5/.Acordarea de împrumuturi pe termen lung și cu dobândă minimă, atât pentru achiziționarea de proprietăți cât și pentru procurarea inventarului agricol;

6/.Comercianții și meseriașii expulzați sau refugiați să fie încadrați împreună cu industriașii în întreprinderi cu caracter economic și ajutați să participe la achiziționarea sau crearea de întreprinderi cu caracter economic;

¹⁵ Arhivele Naționale București, fond PCM, Dosar 223/1941, f. 11-13.

7/În acest scop Banca Națională să deschidă un credit special, iar la operațiile de finanțare, unde va fi nevoie de capital de investiții și nu de rulment, să participe și instituțiile de credit special: Creditul Industrial, Creditul Meșteșugăresc etc.;

8/Pentru asigurarea unei bune întrebuințări a banilor, instituțiile de credit să pună la dispoziție prin lege și mijloacele tehnice de organizare ;

9/Pentru asigurarea securității întreprinderilor nou înjghebate Statul să acorde reduceri însemnate la impozite și preferințe la comenzi. Impozitul asupra beneficiului să fie redus pe tot timpul de replătire a capitalului împrumutat pentru fondare sau achiziționare de întreprinderi;

10/Revizuirea acordării concesiunilor de produse M.A.T. și C.A.M. ofertanților cu garanții cerute de lege și anularea tuturor concesiunilor obținute fără respectarea legilor în vigoare la data adjudecării, ar putea pune la dispoziție refugiaților și expulsaților ardeleni noi posibilități de lucru și câștig, urmând a se prelungi astfel contractele pe care aceștia le-au avut și/sau reziliat prin cedarea forțată a teritoriului Transilvaniei de Nord;

11/Copiii și minori, elevi și studenți refugiați, trecuți în țară fără familii și după luna Noembrie sunt neînscrisi în școli și neplasați. Să li se acorde sesiuni speciale de examene; să fie adunați în cămine speciale, pe județe; să fie ajutați sub toate formele (hrană, îmbrăcăminte, cărți); să fie concentrați în timpul vacanțelor în colonii școlare;

12/Copii minori, cari nu frecventează școli, să intre sub protecția și supravegherea Ministerului Muncii sau al altor organe instituite de guvern;

13/Ajutorarea intelectualilor cu sume fixe lunare până la plasarea lor;

14/Plasarea intelectualilor în viața economică și de Stat în locuri corespunzătoare pregătirii lor profesionale;

15/Menținerea gratuității pe C.F.R. pentru toți refugiații și expulzații intrați recent în țară și neplasați. Această gratuitate să dureze 8 luni. Să se acorde deasemeni gratuități pe C.F.R. pentru bagaje și mobile, reținând că aducerea acestora nu este în funcție de voința refugiaților și expulzaților ci de posibilitățile ce se ivesc;

16/Să se deschidă un credit la Banca Națională a României de 300.000.000 lei pentru ajutorarea sub formă de împrumut, în contul averii rămase în Ardealul cedat, a intelectualilor refugiați și expulzați;

17/Împrumuturile acordate să se poată ridica până la suma de 100.000 lei, să fie garantate de Stat, să fie acordate pe un termen lung și cu dobândă minimă;

18/Fondul special, pus la dispoziția refugiaților de Banca Națională, din ordinul Conducătorului Statului și care s-a ridicat la suma de 6.500.000 lei, neputând satisface decât un număr mic de cereri, majoritatea intelectualilor refugiați și expulzați au rămas neajutorați;

19/Împrumuturile contractate dintr-un nou credit deschis în acest scop s-ar putea replăti fie la lichidarea, pe cale diplomatică a averii rămase în teritoriul cedat, fie pe cale directă în cazul reîntoarcerii noastre.

Acoperirea ce s-ar putea prezenta pentru sumele împrumutate în momentul de față de către refugiați se reduce la:

a/ dovada oficială a situației de refugiat;

b/ declarația de avere pe formularul tip dat de asociație;

c/ o cambie cu două semnături (soț, soție) și a unui terț;

d/ recomandarea Comitetului Central al asociației expulzaților și refugiaților ardeleni.

20/Acțiunea de plasare a refugiaților și expulzaților să fie înfăptuită de guvern, prin comisiunea de românizare compusă din consilieri delegați din sânul asociației refugiaților și expulzaților ardeleni, întrucât președintele acestei comisiuni numit de guvern ar putea fi nerefugiat;

21/Personalul Comisariatului să fie format din expulzați și refugiați, pe județe, în măsură de a aprecia, a cunoaște și rezolva fără întârziere doleanțele refugiaților și expulzaților;

22/Menținerea în vigoare a regimului de închirieri și rechiziții de locuințe pentru refugiați și expulzați ardeleni, precizându-se raporturile dintre aceștia și noii proprietari de case cumpărate de la evrei, printr-un decret lege care să completeze dispozițiunile Înalțului Decret Nr. 3221 din Septembrie 1940.

23/Liber profesioniștii refugiați sau expulzați din teritoriile cedate, să fie scutiți de impozitele către Stat, județ sau comună în primul an al exercitării profesiunilor, urmând ca în al doilea an să li se aplice dispozițiile legale, fiscale referitoare la începători;

24/Admiterea refugiaților și expulzaților la toate licitațiile publice fără a li se cere depunerea legală a garanțiilor, acestea urmând a se restitui treptat, prin rețineri din statele de plată;

25/Toți funcționarii particulari și liber profesioniști refugiați și expulzați din teritoriile cedate, prin derogare de la legiurile actuale, să fie considerați angajați în mod definitiv de către societatea sau întreprinderea particulară unde sunt, chiar dacă a intervenit între refugiatul funcționar sau liber profesionist și societatea sau întreprinderea particulară o înțelegere, în sensul ca acesta este angajat în mod provizoriu pe un termen limitat;

26/Nici un refugiat sau expulzat funcționar sau liber profesionist să nu poată fi concediat din funcția în care a fost plasat, decât în cazul prevăzut de lege;

27/Pe tot timpul concentrării sau mobilizării angajații să fie plătiți cu derogare de la actualele legi existente, fără nicio reținere din salariu;

28/La orașe să se acorde refugiaților și expulzaților împrumuturi avantajoase pentru a-și cumpăra casă;

29/În București să se afecteze un loc important, într-un cartier, pentru împrumutarea refugiaților și expulzaților ardeleni intelectuali, unde prin mijlocirea unei întreprinderi de edificare s-ar putea construi un centru de locuințe”¹⁶.

Pe prima filă a acestui Memoriu, Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Antonescu nota: să fie studiate cererile de Departamentele respective, care vor veni în Consiliul de Miniștri cu propunerile ce au de făcut, eventual obiecțiuni. După aceea voi decide în privința audienței”¹⁷ (vezi Anexa 2).

Insistența membrilor Asociației este concretizată prin repetabilitatea memoriilor întocmite, al căror conținut reeditează infatigabil propunerile menite să asigure condiții decente de viață și muncă persoanelor evacuate și refugiate din Ardeal. Logosul utilizat are menirea de a realiza un impresionant portret ce definește suferințele acutizate la nivel colectiv, precum și conceptele mentalitare exprimate în contexte coercitive:

“Refugiații și expulzații ardeleni trăiesc cel mai dramatic calvar din viața lor. Ei sporesc, în epilogul sfâșierilor de hotare ce le-a suferit pământul Țării, fluviul pribegiei și al celor mai usturătoare umilințe, din cuiburile străbune și părintești și au venit în Țară...

Agricultorii, intelectualii de toate categoriile, muncitorii și comercianții, precum și copiii fără părinți au rămas pradă aceleiași desnădejdi în fața vieții care-i torturează de luni de zile...Stăruiește încă viu, pentru oricine, aspectul tragic, înfiorător de tragic ce-l oferă pe întreg cuprinsul țării, convoiul nesfârșit al refugiaților ardeleni...

O frântură de neam, lovită cum nu se poate mai crunt de destin, cu conștiința prezenței lui Dumnezeu în suferința ei, cere să fie integrată armonios în viața statului spre a participa cu energia brațelor și puterea sufletului lor la opera de reclădire și reîntregire a neamului...

Blestemul existenței și sângerarea dureroasă a refugiaților și expulzaților ardeleni sunt atât de mari încât avem momente când parcă simțim noianul suferințelor seculare cum se actualizează în noi”¹⁸.

¹⁶ Arhivele Naționale București, fond PCM, dosar 137/1941, f. 4 – 8.

¹⁷ Loc. cit., f. 4.

¹⁸ Arhivele Naționale București, , fond PCM, dosar 137/1941, f. 64, 65.

Exegeza acestor rânduri relevă conștientizarea pericolului afectării negative a valorilor etnicității, influența cognitivă generând aprofundarea atitudinilor identitare, raportate inclusiv la nivel transcendent, într-o relație om – Divinitate aflată sub spectrul exasperării și neputinței cauzate de *blestemul existențial*!

Introspecția atașamentului față de pamântul natal confirmă veridicitatea supremației valorilor identitare, “*care consacră procesul de teritorializare a unei culturi, ancorarea sa într-o anumită zonă*”¹⁹. Refugiul, ruperea forțată de habitatul tradițional, implică pierderea sentimentului de siguranță pe care îl oferă certitudinea apartenenței la un teritoriu considerat propriu, congruentă unei determinări spațiale atestată de moșteniri ancestrale, concretizată în acest caz printr-un lexem identitar, acela de “*ardelean*”.

Informațiile documentelor arhivistice, precum și cele livrești, complinesc accesibilitatea la analiza caracteristicilor acestui amplu proces ce a avut loc în viața românilor ardeleni. Problematika refugiuului se impune a fi abordată din perspective complexe, ce includ atât semnificații materiale, cât mai ales transformările ce au marcat destine, alterând omogenitatea identității etnic – teritoriale, bulversând axiome care s-au impus la nivel colectiv și modificând în sens ostil structura relațiilor interumane din cadrul societăților plurietnice.

Agresivitatea ce a însoțit deseori aceste transformări a suscitât amplificarea afectului negativ intercomunitar, dezavuarea *celuilalt* datorându-se atitudinilor segregacioniste și etnocentriste propagate de puterea maghiară.

Similaritatea axiologică a menținut și în condiții oprimate, restrictive, caracteristicile identității etnice ale românilor ardeleni, susținuți moral de speranța reînțoarcerii la locurile natale, pe care le-au părăsit contrar propriei voințe. Afectați de ingerința unei puteri străine chiar și în cele mai semnificative simboluri identitare, românii refugiați au contracarat efectele dramatice prin atitudini demne și prin eforturile imense de a relua viața de la capăt. Finalizând prin cuvintele rostite de Mihai Antonescu la 8 iulie 1942, “*fiecare popor trăiește și piere, ca și omul, prin propria lui faptă*”²⁰, considerăm că dramatismul evenimentelor ce afectează puternic destine umane nu trebuie escamotate, ci dimpotrivă, se impune cunoașterea lor reală, și recunoașterea greșelilor în scopul evitării recrudescenței lor.

The refugee problems (1940 –1945) reverberated in documents from archives

Abstract

One of the most dramatic consequence of Dicate of Vienna, the refugee of transylvanian romanians have been materialized through a huge movement of population which have affected very strong individual or colectiv destines.

The manners through romanian state uphelded the refugee population reverberated in numerous documents from archives, the present work having been based on the funds from Central Board of National Archives of History, respective:

1. Fund Ministry of Internal Affaires, General Comissariat of Refugees and evauees from Nord of Transylvania
2. Fund Ministry of Foreign Affairs, General Comissariat of Refugees from Nord of Transylvania
3. Fund Presidency of Council of Ministers

¹⁹ P. Bonte, M. Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 667.

²⁰ Arhivele Naționale București, fond PCM, dosar 139/1942, f. 88.

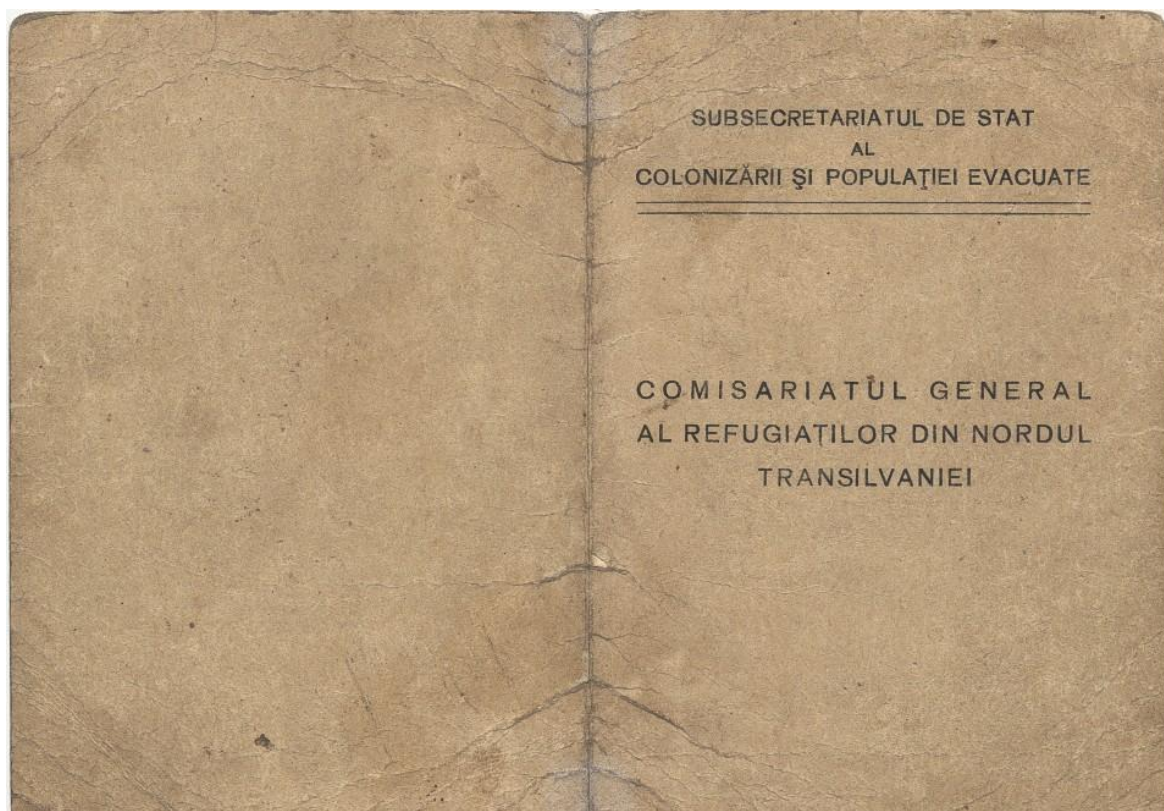
Bibliografie:

- Arhivele Naționale București, Fond *Ministerul Afacerilor de Interne. Comisariatul General al Refugiaților și Evacuațiilor din Nordul Transilvaniei*.
- Arhivele Naționale București, Fond *Ministerul Afacerilor Externe, Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord*.
- Arhivele Naționale București, Fond *Președinția Consiliului de Miniștri*.
- Le Bon, Gustav, *Psihologia mulțimilor*, Ed. Antet, București, 2005.
- Bonte, Pierre; Izard, Michel, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
- Bran, Atanasie, *Lupte și jertfe pentru Ardeal*, Ed. Tribuna, Brașov, 1944.
- Ciubăncan, Vasile, *Populația județului Sălaj și evoluția ei sub impactul Dictatului de la Viena. 5.IX-25.X 1944*, în "AMP", XVII, Zalău, 1993.
- Ciubăncan. T. Vasile, *România 1940. Pierderile economice și de populație*, Ed. Ciubăncă, Cluj-Napoca, 2004.
- Enăchescu, Constantin, *Tratat de teoria cercetării științifice*, Ed. Polirom, Iași, 2005
- Grad, Cornel, *Istorie și diplomatie – Al doilea arbitraj de la Viena*, Ed. Institutul European, Iași, 1998.
- Iluț, Petru, *Valori, atitudini și comportamente sociale*, Ed. Polirom, Iași, 2004.
- Magyari-Vincze, Enikő, *Introducerea perspectivei de gen în analiza etnicității, în Dilema Europei Centrale: conviețuire sau coexistență*, Editat de Complexul Muzeal Arad, 2004.
- Thompson, Paul, *Des récits de vie à l'analyse du changement social*, în *Cahiers Internationaux de sociologie*, nr. 69, 1980.

ANEXE

Anexa 1: Carnet de refugiat.

Anexa 2: Rezoluția notată de Ion Antonescu, pe *Memoriul* întocmit de *Asociația refugiaților*.

Loc rezervat pentru fotografie

Loc rezervat pentru fotografie

Semnătura posesorului,

11-498
940

LEGITIMATIA

D- Stan Nicolare

născut (ă) în anul: 1887

la Albac rid. mda

starea civilă: cas

profesiunea: plugar este

refugiat din Janculesti Buc

Domiliul actual: Fulcan

Eliberată pe temeiul următoarelor acte:

Actul de optare 11.296/85

din 17.8.1940 elib. de

autorit. marea

de către: Mis. Ref. Hunedoara

L. S.

Semnătura: Stancu

Data eliberării: 7.11.40

Anexa 1

8. IV 403- -4-

N O T A

Se pe studiata
enumere de sigaretute
respectiv
un vuni
Comitet de
cia propunute cu
au de fauta
untru obiectu
Supra-ave
divide in
putre audient

Asociația românilor refugiați și expulzați,
 din Ardealul cedat, înaintează alăturatul memoriu
 prin care solicită următoarele :

- 1/. Primirea în audiență a unei delegații
 pentru susținerea verbală a memoriului ;
- 2/. Reexaminarea situației refugiaților ar-
 deleni a căror existență - lăsată în grija Comi-
 sariatului General respectiv, insuficient ca orga-
 nizare, și activitate - este dintre cele mai grele;
- 3/. Colonizarea țăranilor ardeleni ;
- 4/. Vinderea și arendarea proprietăților exo-
 este expropriate, agriculturilor ardeleni refugiați,
 recunoscuți ca pricepuți gospodari și proprietari
 cari au pierdut proprietăți agricole însemnate;
- 5/. acordarea de împrumuturi pe termen lung
 și cu dobândă minimă, atât pentru achiziționarea
 de proprietăți cât și pentru procurarea inventaru-
 lui agricol ;
- 6/. Comercianții și meseriași expulzați sau
 refugiați să fie încadrați împreună cu industriași
 în întreprinderi cu caracter economic și ajutați
 să participe la achiziționarea sau crearea de în-
 treprinderi cu caracter economic ;
- 7/. În acest scop Banca Națională să deschidă
 un credit special, iar la operațiile de finanțare,
 unde va fi nevoie de capital de investiții și nu
 de rulment, să participe și instituțiunile de cre-
 dit special : Creditul Industrial, Creditul Mește-
 sugăres etc.;
- 8/. Pentru asigurarea unei bune întrebuințări
 a banilor, instituțiile de credit să pună la dis-
 poziție prin lege și mijloacele tehnice de orga-
 nizare ;
- 9/. Pentru asigurarea securității întreprin-

S. S. Comisarilor
 Min. Ec. Națională
 B. N. R.
 Min. Ed. Națională
 11. Anunțului
 12. Juc. Publ. Com.

Rezoluția scrisă de Ion Antonescu

Anexa 2